

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΛΟΓΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

ΙΔΡΥΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ ΠΡΩΤΟΣ
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ – ΙΟΥΝΙΟΣ
1952

Ε.Υ.Δ. ΕΡΕΥ. Κ.Τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

Η ΦΩΤΙΣΜΕΝΗ ΕΥΡΩΠΗ*

Ἄς προσέξουμε ὅμως ὅτι ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ χαρακτηριστικά κείμενα, τὸ ἓνα προέρχεται ἀπὸ τὸν Κορυδαλέα, πού ποτὲ δὲν κατόρθωσε νὰ κρατηθεῖ μὲ κάποια συνέπεια μέσα στοὺς κόλπους τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, καὶ τὸ ἄλλο προέρχεται ἀπὸ τὴν Βενετοκρατημένη Κρήτη. Θὰ χρειασθεῖ νὰ πατήσουμε στὸν αἰῶνα τοῦ διαφωτισμοῦ γιὰ νὰ δοῦμε καθαρά πλέον ὄχι νὰ διαγράφεται, ἀλλὰ νὰ τονίζεται ὁ θαυμασμός τῶν μορφωμένων Ἑλλήνων πρὸς τὴν δυτικὴ Εὐρώπη. Πρέπει, δηλαδή, καὶ ἡ γνωριμία νὰ γίνει πρὸς στενή, καὶ ἡ θρησκευτικὴ συνείδηση λιγότερο μισάλληλη.

Στὸ μεταξύ, μὲ τὸ πέρασμα τῶν χρόνων, ἐκείνο πού παρατηρεῖται εἶναι μιὰ πύκνωση στὴν χρῆση τοῦ ὄρου, καὶ μαζί ἡ κανονικὴ του πιά καθιέρωση. Εἶδαμε καὶ νωρίτερα παρόμοιο φαινόμενο, ἀλλὰ μὲ μερικὲς πολὺ οὐσιαστικὲς διαφορὲς παρουσιασμένο: γύρω στὴν Ἄλωση, καθὼς συνεχίζεται καὶ πολὺ ἀργότερα, εἶναι ἡ ἐλπίδα στὴν δύναμη τῶν ὄπλων καὶ ἡ θρησκευτικὴ δυσπιστία· τώρα, εἶναι καθαρά ὁ θαυμασμός γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς παιδείας καὶ ἡ διάθεση τῆς ἀμιλλας. Τὴν βρίσκουμε συχνὰ τώρα τὴν Εὐρώπη, στὶς ἀλληλογραφίαις ἰδίως, τιμημένη, μέτρο γιὰ συγκρίσεις στὰ ζητήματα τῆς παιδείας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Γύρω στὸν ἀρχόμενον 17^ο αἰῶνα, ὁ ὄρος γλιστράει ἀυθόρμητα καὶ φυσικά, εἴτε στὴν παλιὰ σημασία πού καὶ σήμερα ἀκόμη ἐπιζει, «πηγαίνω στὴν Εὐρώπη», εἴτε καὶ σὲ ἄλλες, πού εἶναι καινούριες ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ θάρρους στὴν τοποθέτηση τοῦ θέματος: πὼς στὴν Εὐρώπη εἶναι πολλοὶ πού γνωρίζουν τὰ ἑλληνικά, πὼς οὔτε στὴν Εὐρώπη δὲν ἔχει ἐκδοθεῖ τὸ ἔργο αὐτό, καὶ ἄλλα πολλὰ παρόμοια.³¹

Μὰ ἡ αὐξημένη αὐτὴ ἐπαφή ἔχει καὶ μερικὲς συνέπειες τίς ὁποῖες θὰ κοιτάξουμε περνώντας: δημιουργεῖ μιὰ σχέση πρὸς πλοῦσια σὲ ἀποχρώσεις, καὶ καταργεῖ τίς μονολιθικὲς τοποθετήσεις τῶν κρίσεων εἴτε πρὸς τὸ καλὸ εἴτε πρὸς τὸ κακό. Στὸ ἐπιστολάριο τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου βρίσκουμε ὕλικό γιὰ χρήσιμες σχετικὲς παρατηρήσεις: ὁ Μαυροκορδάτος συσταίνει τὰ ταξίδια στὴν Εὐρώπη, καὶ

συνάμα φροντίζει νὰ καταστήσει προσωπικοὺς ἐκείνους πού ταξιδεύουν, στὴν ἔκλυση τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἠθῶν καὶ στοὺς κινδύνους τοὺς ὁποῖους συνεπάγεται αὐτὴ γιὰ τὸν Ἑλληνα περιηγητὴ κινδύνους καὶ ἠθικοὺς καὶ πνευματικοὺς. Οἱ Φαναριῶτες ὅμως εἶναι στὸ ἀνέβασμά τους, καὶ ἡ ὁρμὴ πρὸς τὴν ζωὴ καὶ πρὸς τὴν γνώση καὶ πρὸς τὴν ἀνακαίνιση εἶναι σ' αὐτοὺς πρὸς δυνατὴ, ἐκεῖνα τὰ χρόνια, ἀπὸ τὴν δυσπιστία πρὸς τὴν σχισματικὴ Δύση· καὶ τοῦτο παρατηρεῖται ἀκόμη καὶ στοὺς πρὸς συντηρητικοὺς, ὅπως εἶταν ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος. Ἀργότερα, ὅταν οἱ καινούριες ιδέες καὶ ὁ κάθε λογῆς φιλελευθερισμὸς ἐπεκταθοῦν ἢ ἐπικρατήσουν, δὲν θὰ συναντοῦμε πιά στὴν συντηρητικὴ παράταξη συστάσεις γιὰ ταξίδια στὴν Εὐρώπη· ἀντίθετα, καὶ τὸ παραμικρὸ βλέμμα πρὸς ἐκείνην τὴ μεριά τοῦ κόσμου θὰ καταδικάζεται μὲ θρησκευτικὸ ἀποτροπισμὸ. Γιὰ τὴν ὥρα ὁ Μαυροκορδάτος ἀναγνωρίζει ὅτι τὸ κέρδος τοῦ ταξιδιοῦ εἶναι μεγάλο γιὰ τὸν φρόνιμο, ἀκόμη κι' ἂν ἀνήκει στὴν Ἐκκλησία: τοῖς γάρ τὴν τοιαύτην ἀποδημίαν καὶ περινόστησιν ἐλομένους μέγα τι πρόσεισι κέρδος...». Σὲ ἄλλο γράμμα του δίνει ὁδηγίες στὸν ἀπειρο τῶν ταξιδιωτῶν τῆς Εὐρώπης, γιὰ τὸ τί καὶ πὼς πρέπει νὰ προσέξει ἐκεῖ ὅπου θὰ πάει. Θὰ ζητήσει νὰ γνωρίσει τὰ μνημεῖα τῆς ἀρχαίας ζωῆς, ἀλλὰ καὶ τὴν σημερινὴ κατάσταση στὴν διοίκηση καὶ στὰ ἥθη καὶ στὰ πνεύματα τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν ἀρχομένων³². Πρὸς τὴν κατεύθυνση, δηλαδή, τῶν γνώσεων δὲν βάζει κανένα ὄριο· ὅλοι του οἱ περιορισμοὶ εἶναι ἀποκλειστικὰ τοποθετημένοι πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς ἠθικῆς.

Στὸ σημεῖο ὅπου βρίσκονται σήμερα οἱ γνώσεις μας καὶ οἱ ἔρευνές μας ἐπάνω στὰ θέματα αὐτά, ἡ ἐξέταση ἄλλων παραδειγμάτων μέσα στὴν περίοδο θὰ ἀποτελοῦσε ἀπλή ἀπαρίθμηση, μὲ μερικὲς, ἴσως, ἀσήμαντες ἀποχρώσεις, πού, τὸ κάτω κάτω, μὴ μπορεῖ νὰ ἐκφράζουν διαφορὲς ἰδιοσυγκρασίας καὶ ὄχι διαφορὲς ρευμάτων. Ὁ πρῶτος ἐπόμενος σταθμὸς στὴν μελέτη μας παρουσιάζεται στὰ 1737, ἀπὸ ὅ,τι ξέρω. Ἐκεῖνο τὸν χρόνο μπορούμε νὰ διαβάσουμε στὸν πρόλογο ἑνὸς βιβλίου μὲ φράση γιὰ «τὰ συγγράμματα τῶν διδασκᾶ

* Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενο καὶ τέλος.

λων τῆς σοφῆς Εὐρώπης»²³. Συντάκτης τοῦ προλόγου εἶναι ὁ Ἄθανάσιος Σκιαδάς, πρόσωπο ποῦ διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στήν Ρωσία τοῦ Μεγάλου Πέτρου, καί ποῦ ἐργάσθηκε γιά νά βοηθήσει στά ἐπιεκτατικά σχέδια τῆς ὀρθόδοξης αὐτοκρατορίας. Σέ ἄλλους τομεῖς τῆς παιδείας, ἡ συμβολή του ἐστάθηκε ἀξιόλογη ἐδῶ ὅμως δέν ἔχουμε κανένα λόγο νά πιστεύσουμε ὅτι ἐκεῖνος ἐδημιούργησε πρῶτος τήν ἔκφραση σοφῆς Εὐρώπης: ἐκεῖνο ἀκριβῶς ποῦ μᾶς ἐνδιαφέρει εἶναι πῶς ἡ ἔκφραση, ἢ ἡ ἔννοια κάπως ἔτσι διατυπωμένη, θά ζοῦσε πιά στό στόμα τῶν συμπατριωτῶν τοῦ Σκιαδά, ποῦ τήν βρῆκε ἔτοιμη καί τήν ἐχρησιμοποίησε. Ἐκεῖ, γύρω στά μισά τοῦ αἰῶνα, συντελεῖται ἡ μεταβολή, ποῦ τόσο θά ἀπασχολήσει ἀργότερα τήν παιδεία μας καί τήν πολιτική μας θεωρία. Ἡ Εὐρώπη δέν εἶναι πιά ἕνα εὐγενικό ὑποκατάστατο τῶν σχισματικῶν Λατίνων, Φράγκων ἢ Ἰταλῶν δέν εἶναι, μέσα σέ ἀπλές γεωγραφικές συλλήψεις, ὁ δυτικός κόσμος, τό ἀντίθετο τοῦ Βυζαντίου δέν εἶναι πιά μόνο ὁ τόπος τῆς ἐλευθερίας καί, ἴσως, ὁ τόπος ἀπό ὅπου θά μᾶς ἔρθει ἡ ἐλευθερία. Τώρα πιά ἡ Εὐρώπη ἐτοιμάζεται νά γίνει ὁ μεγάλος διδάσκαλος τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἐτοιμάζεται νά γίνει ἡ φωτισμένη Εὐρώπη.

Ἡ ἔννοια αὐτή, τῶν φώτων στήν σημασία τῆς παιδείας, εἶναι παλαιοτάτη. Εὐκόλη μεταφορά, βρίσκεται κιόλας στοὺς ἀρχαίους, ἀπό ὅπου περνάει καί γίνεται πιά κοινή στήν χριστιανική λαλιά. Φῶτα, φωτίζω, φωτισμός, φωστῆρες ὁ πατήρ τῶν φώτων, καί ὅλα τὰ σχετικά, γεμίζουν τὰ βυζαντινά καί τὰ μεταγενέστερα κείμενα. Ὡστε ἡ χρησιμοποίηση τοῦ ὄρου σέ μεταφορική σημασία δέν εἶχε τίποτε ποῦ νά κινδυνεύει νά ξενίσει ἢ νά παραπλανήσει τὸν ἀναγνώστη. Ὅμως, γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγο, ἔχουμε ἐδῶ μιὰ πράξη πολὺ πιά γενναία ἀπὸ ὅ,τι θά εἶταν ἕνας ἀπλὸς νεολογισμός: ἔχουμε πιά μιὰ δευτέρη μεταφορά, ἀπὸ ἔννοια καθιερωμένη, καθοσιωμένη, σέ ἔννοια ἂν ὄχι ἀντιθροησκευτική στό σύνολό της, πάντως ἐντελῶς ἐξωθροησκευτική, μέ μιάν ἀπόχρωση ἐλευθεροφροσύνης. Καί βέβαια, μιὰ τέτοια μετάβαση, οὔτε μονομιάς οὔτε εὐκόλα ἔγινε: προηγήθηκαν ἄλλοι χαρακτηρισμοί, μέ τό ἴδιο ἢ ἀνάλογο σημασιολογικό περιεχόμενο, ἀλλά μέ λιγότερη συναισθηματική βαρύτητα εἶναι ἡ σοφῆ Εὐρώπη, ἡ πεπολιτευμένη, πεπολιτισμένη Εὐρώπη, καί ἄλλα. Ὁ σημερινός ὄρος πολιτισμένος διαμορφώνεται σιγά σιγά καί μέ κόπο ἐκείνους ἀκριβῶς τοὺς καιροὺς.

Ἀληθινά, ὅταν συναντᾶει κανεῖς ὄλους αὐτοὺς τοὺς προσδιορισμούς, φωτισμένη, καί πολιτισμένη, καί σοφή,

στοχάζεται μήπως ἀποβλέπουν ἀκριβῶς σέ μιὰ διάκριση τοπική: δέν γίνεται, δηλαδή, πιά, ἐδῶ λόγος γιά ἀκέρια τήν Εὐρώπη, ἀλλά μόνο γιά τήν φωτισμένη, τήν πολιτισμένη ἢ τήν σοφή. Ἡ ἀκόμη, ἀπὸ τήν ἴδιαν ἀποψη, καί ὅπως θά δοῦμε τὸν Κοραῆ νά σκέπτεται λίγο ἀργότερα, θά μπορούσε νά θεωρηθεῖ ὅτι ὁ προσδιορισμός παρουσιάζεται γιά νά κολάσει τὸν καταχρηστικό περιορισμὸ τῆς σημασίας τοῦ ὄρου Εὐρώπη. Ὅμως καί ἡ μία καί ἡ ἄλλη ἐξήγηση προσκρούουν στήν πολὺ κοινὴ χρῆση τοῦ ὄρου χωρὶς κανέναν προσδιορισμὸ, ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς συγγραφεῖς ποῦ χρησιμοποιοῦν καί τοὺς προσδιορισμούς. Πρέπει, λοιπόν, νά πιστέψουμε ὅτι οἱ προσδιορισμοὶ ὅλοι αὐτοὶ πολὺ ἐνδιαφέροντες καθ' ἑαυτοὺς, σημαντικοὶ γιά τὸ νόημα ποῦ κρύβεται μέσα τους, δέν κολάζουν ἀλλά ἐνισχύουν τὸ ξεχώρισμα ἀνάμεσα στήν Ἑλλάδα καί στήν Εὐρώπη, ἀφοῦ τοῦ δίνουν καί ἕνα πρόσθετο περιεχόμενο.

Ὁ Δημητράκης Καταρτζῆς ἢ Φωτιάδης, μιὰ ἀπὸ τίς πιὸ λαμπρὲς μορφές τοῦ ἑλληνικοῦ διαφωτισμοῦ, μιλεῖ γιά τίς τωρινὲς λογαριασμένες ἰδέες, ποῦ χρειάζονται γιά νά φωτίζεται τὸ ἔθνος μας προκειμένου ὅμως γιά τήν Εὐρώπη, ἀναφέρει τὰ εὐπεπολιτισμένα ἔθνη της²⁴. Παρόμοια καί στὸν Ρήγα Βελεστινλή, μαθητὴ του καί ὁπαδό του σέ πολλὰ, ἀπαντοῦμε κάποιον ἥρωα διηγήματος ποῦ ζητάει νά φωτισθεῖ ὁ νοῦς του²⁵. Ἐκεῖ πιά, γύρω στά 1790, διαπιστώνει κανεῖς ὅτι ὁ ὄρος φωτισμένος στίς ἐλευθεριάζουσες σημασίες πρέπει νά ἔχει γίνει ἀρκετὰ κοινόχρηστος γιά νά ἀποτελεῖ ἀντικείμενο ἐλέγχου τῶν συντηρητικῶν, καί ὄχι ἀρκετὰ γιά νά περνάει ἢ χρῆση του ἀπαρατήρητη. Οἱ ἠθολόγοι τὸν ἀναφέρουν ἀποδοκιμαστικά. Ἐτσι, στοὺς Νεκρικοὺς Διαλόγους τοὺς ὁποῖους ἐξέδωσε ἔμμετρα στήν Βιέννη τὸ 1793 ὁ Πολυζῶης Κοντός, περνάει καί ξαναπερνάει ἡ ἔννοια τοῦ φωτισμοῦ, καί πάντα μέ μιὰ, μεγαλύτερη ἢ μικρότερη, σαρκαστικὴ χροιά²⁶:

Εἶμαι Φραντσέζος ἐξυπνος, σοφὸς καί φωτισμένος...

Παρόμοια ἐλέγχει τὸν ὄρο στήν χρῆση αὐτὴν καί ὁ Ἀλέξανδρος Κάλφογλου στήν Ἡθικὴ Στιχοῦργία του, γραμμὴν σὲ 1794:

Δέν πηγαίν' εἰς Ἑκκλησίαν, γαλλικὸν δ' ἔχει φῶς...
Καί στήν Πόλιν πολλοὶ νέοι ἄρχισαν νά φωτισθοῦν...
Καί παντοῦ φυγάδες Γάλλοι μᾶς διδάσκουν φωτισμόν...

Ὁ Ὀρμος Σωτήριος, ποῦ γράφηκε λίγο ἀργότερα, σὲ 1798, καταφέρεται καί αὐτὸς ἐναντίον «τῆς καταχρηστικῆς τανῦν λεγομένης πεφωτισμένης Εὐρώπης»²⁸. Καί αὐτοῦ τὸ ἐπίκεντρο εἶναι ἡ Γαλλία καί οἱ γαλλικὲς ἐπαναστατικὲς ἰδέες,

ἐναντίον τῶν ὁποίων τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο εἶχε πλέον ἐκδηλωθεῖ κιάλας ἀπὸ τὰ 1793 μιὰ πρώτη φορά. Τώρα σὲ μιὰ δευτέρα πιὸ δυνατὴ ἐξόρμησι, τὸν ἴδιο ἐκεῖνο χρόνο 1798, ἡ Ἐκκλησία μας δημιουργοῦσε μιὰ πιὸ σύνθετη ἀπολογητικὴ κίνησι μέσα στὴν ὁποία ἐντάσσεται καὶ ὁ

Ὅ ρ μ ο ς Σ ω τ ῆ ρ ι ο ς.

Εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸ θέμα μας ἡ φροντίδα νὰ ἐξακριβώσουμε ἂν εἴταν δικαιολογημένη ἡ ἀνησυχία αὐτῆ τῆς πνευματικῆς συντήρησης ἀπέναντι στίς καινούριες γαλλικὲς ἰδέες· ἐκεῖνο, πάντως ποὺ μπορεῖ κανεὶς νὰ βεβαιώσῃ, εἶναι ὅτι ἡ πιὸ γενναία θεωρητικὴ τάσι, καὶ ἡ πιὸ θαρραλέα προσπάθειά γιὰ ἀνακαίνισι μᾶς ἔρχεται στὰ χρόνια αὐτὰ ἀπὸ τὴν Γαλλία, ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴν μαχητικὴ σοφὴ πατριωτικὴ θέλησι τοῦ Κοραῆ. Ὁ ἴδιος πρῶτα, καὶ ὕστερα πολὺ γλήγορα ὁ κύκλος τῶν ὁπαδῶν καὶ τῶν θαυμαστῶν ποὺ σχηματίζεται γύρω του, καθιερῶνουν τοὺς καινούριους ὅρους, ἢ, ἀκριβέστερα, τίς καινούριες χρήσεις. Γύρω στὰ χρόνια 1800, ἡ Εὐρώπη, θέμα καὶ λέξι, ἀρχίζει νὰ παίρνει πρωταρχικὴ θέσι μέσα στὰ νεοελληνικὰ δημοσιεύματα. Καταντάει ἐξαιρέσι ἂν, διαβάζοντας ἕνα βιβλίον τῆς περιόδου ποὺ ἀρχίζει τότε, δὲν συναντήσουμε, ἐπαινετικὰ ἢ καταδικαστικὰ, τὴν Εὐρώπη, στὴν σχέσι τῆς μετὸν πολιτισμὸ μας. Ὁ Κοραῆς, στοχαστικὸς πάντα, καὶ ἀκριβολόγος, διαπιστώνει τὴν ὑπαρξι τοῦ προβλήματος, καὶ προβάλλει μιὰν ἐξήγησι τοῦ φαινομένου, σχεδιάζοντας καὶ μιὰ θεραπεία του. Τὸν εἶχε συμβουλευθεῖ, φαίνεται, ὁ καλὸς καὶ πιστὸς φίλος του Ἀλέξανδρος Βασιλείου γιὰ μιὰν ἰδιόρρυθμη χρήσι τοῦ ὅρου καὶ, ἴσως, καὶ γιὰ τὸ κάτι ἔθνικα μειωτικὸ ποὺ μποροῦσε νὰ περιέχεται γενικὰ στὸν χωρισμὸ τῆς Ἑλλάδας ἀπὸ τὴν Εὐρώπη· σώζεται ἡ ἀπάντησι τοῦ Κοραῆ, σὲ γράμμα του τοῦ 1804. Τὴν ἀπορία τὴν εἶχε προκαλέσει ἡ ἐκφρασι τοῦ Κοραῆ «ἀλλογενεῖς Εὐρωπαῖοι»· μήπως θὰ ταίριαζε καλύτερα νὰ τοὺς λέγαμε δυτικούς;— «Διὰ τὰ ἀποφύγω τὴν ἀμφιβολογίαν τοῦ Εὐρωπαῖοι ἐπρόσθεσα τὸ ἀ λ λ ο γ ε ν ε ῖ ς. Ἡ κατάχρησι τῆς λέξεως προῆλθεν ἀπὸ τοῦτο εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν, ὅτι ἡ Εὐρώπη (ἢ τουρκικὴ λέξι) οὔσα μικρὸν μέρος πρὸς τὴν λοιπὴν ἐπικράτειαν τοῦ Τούρκου συνεχύθη τρόπον τινὰ μετὸ μεγαλύτερον μέρος καὶ ἐλογίσθη ὡς μῦριον τῆς Ἀσίας. Τὸ δυτικώτερον ἦτον καλόν, ἂν οἱ δυτικώτεροι δὲν ἦσαν τόσον ἐκτεταμένοι· ἀλλὰ στοχάσου, φίλε, πόσον εἶναι τὸ διάστημα ἀπὸ τῆς Ἠπείρου τὴν παραλίαν, ἕως τὴν παραλίαν τῆς Ἰσπανίας τὴν δυτικὴν· ἔπειτα τοὺς ὑπὲρ κεφαλῆς σου βορεινοὺς μέχρι τοῦ Βορεινοῦ Ὠκεανοῦ, τί τοὺς κάμνεις; Τὸ ἀ λ λ ο γ ε ν ε ῖ ς μὲ φαίνεται ὅτι τοὺς ἐξηγεῖ καλλιώτερα».

Μὰ ὅπως κι ἂν εἶναι, στὴν μεγάλη ἐ-

κείνη στιγμὴ τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ ἡ φωτισμένη Εὐρώπη καὶ ἡ διάδοσι τῶν φώτων ἀπαντοῦν συχνὰ σὲ κείμενα ἐπηρεασμένα ἀπὸ τὴν ἀκτινοβολία τοῦ μεγάλου ἀνακαινιστῆ. Οἱ ἀντίπαλοι, φυσικά, ἀντιδροῦν καὶ στὸ σημεῖο τοῦτο, ὅσο τοὺς εἶναι μπορετό, εἴτε δίκαια, εἴτε ἀδίκαια, εἴτε διαλεκτικὰ καὶ πειστικὰ, εἴτε ὑβριστικὰ καὶ ἀδέξια. Καὶ ὁ ἕνας καὶ ὁ ἄλλος ἀπὸ τοὺς ὅρους ἀπασχολοῦν ἐπανειλημμένα τὸν λόγιον ἑλληνισμὸ σ' ἐκεῖνα τὰ χρόνια καὶ φανερῶνουν τίς ἀνησυχίες τῶν φίλων καὶ τῶν ἐχθρῶν τῆς νέας παιδείας.

Στὰ 1810, ὁ Ἀναστάσιος Γεωργιάδης, ὁ κατόπιν Λευκίας, δημοσιεύει, νέος ἀκόμη, τὴν μετάφρασι μιᾶς γερμανικῆς ἀνθρωπολογίας. Προτάσσει μακρὸ καὶ ἐμπερίστατο πρόλογο, ποὺ εἶναι γραμμένος μετὰ πνεῦμα ἐντελῶς ἀντικοραϊκὸ, ἀλλὰ καὶ μετὰ ὀλότελα κοραϊκὴ τεχνικὴ· εἶταν τόση ἡ δύναμι τῆς προσωπικότητος τοῦ Κοραῆ, ὥστε νὰ ἐπηρεάζει τοὺς ἀντιπάλους του ὅσο καὶ τοὺς φίλους του. Ἐκεῖ, λοιπόν, ὁ Γεωργιάδης χτυπάει τὸ κοραϊκὸ συγκρότημα καὶ χλευάζει τὸν σεβάσιμον ἀνακαινιστὴ, σὲ τέτοιο βαθμὸ ὥστε νὰ εἰσάγει χιακά ἰδιωματικὰ στοιχεῖα μέσα στὴν γλῶσσι του, γιὰ νὰ τὸν ὑπαινιχθεῖ χωρὶς νὰ τὸν ὀνοματίσει. Ἡ Εὐρώπη καὶ οἱ Εὐρωπαῖοι δίνουν καὶ παίρνουν μέσα στὸν πρόλογο αὐτόν, ποὺ εἶναι, ὡστόσο, γεμάτος ἐξημμένη ἔθνικη συνείδησι καὶ πατραγαθία· ἀλλὰ ἐκεῖνη ἡ ἄλλη ἔννοια, τοῦ διαφωτισμοῦ, λείπει ἀπὸ τὴν ἐκφρασι τοῦ Γεωργιάδη.

Πάντως, στὸ σύνολό τῆς, ἡ ἐπίθεσι εἶταν ἀρκετὰ δυνατὴ καὶ ἀρκετὰ ἀποτελεσματικὴ ὥστε νὰ συγκινήσει τοὺς κοραϊκοὺς κύκλους. Φυσικά, δὲν ταίριαζε νὰ ἐμφανισθεῖ ὁ ἴδιος ὁ ἀρχηγός, προκειμένου νὰ νουθετηθεῖ ἕνα παιδάριο ποὺ ἀσχημονεῖ. Θὰ τὸν παραλάβουν οἱ ἀκόλουθοι, καὶ θὰ τὸν βάλουν στὴ θέσι του τὸν ὑβριστῆ. Ὁ Κοραῆς περιορίζεται νὰ δίνει συμβουλές μέσα στὰ γράμματά του καὶ νὰ καθοδηγεῖ τὸν καλὸ του φίλον, τὸν Ἀλέξανδρον Βασιλείου, ποὺ ἀνέλαβε τὸ βάρος τῆς ἀπάντησις. Ἐπανειλημμένα ξανὰρχεται τὸ θέμα στὴν ἀλληλογραφία του, καὶ ὁ ἐξασκημένος ἀναγνώστης μπορεῖ εὐκολὰ νὰ πολλαπλασιάσει τοὺς ὑπαινιγμοὺς τοῦ Κοραῆ, ὅσοι ἀναφέρονται στὴν βιβλιοκρισία τὴν ὁποία ἐτοιμάζει ὁ Βασιλείου. Τέλος, ἡ βιβλιοκρισία συντάσσεται καὶ δημοσιεύεται στὸν Λόγιον Ἐρμῆ τὸν Μάϊο τοῦ 1811· ἔχει τύπο ἐπιστολῆς ποὺ εἶναι μνηολογημένη ἀπὸ τίς 15 Φεβρουαρίου τοῦ ἴδιου χρόνου καὶ στρέφεται ἰδίως ἐναντίον τοῦ Δούκα, ξεκινῶντας ὁμοίως ἀπὸ τὴν ἐπίκρισι τοῦ Γεωργιάδη. Ὁ Λόγιος Ἐρμῆς δὲν εἶταν ἀκόμη τότε ὄργανο τῶν ὁπαδῶν τοῦ Κοραῆ· ἀλλὰ ὁ Βασιλείου εἶχε καλὴ κατάστασι στὴν Βιέννη, στὸν τόπο, δηλαδὴ, ὅπου ἐβγαίνει τὸ περιοδικόν,

καὶ μάλιστα λίγο ἀργότερα τὸ ἐβοήθησε καὶ πιὸ ἐνεργά. Ὁ ἐκδότης του, ὁ Ἄνθιμος Γαζής δὲν εἶταν ἄνθρωπος νὰ ἀδιαφορήσῃ ἐμπρὸς σὲ τέτοιου εἴδους ἀπόψεις· ἀλλώστε, πολὺ χαρακτηριστικά, σὲ μερικές ὑποσημειώσεις πού μπαίνουν κάτω ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Βασιλείου φροντίζει νὰ χωρίσει τὴν θέση του.

Στὶς πρώτες γραμμὲς τῆς βιβλιοκρισίας διαβάζουμε τὴν γνώμη τοῦ Βασιλείου, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ ἑλληνισμὸς βρίσκεται «εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπαναλήψεως τῶν φώτων»· στὴν συνέχεια θὰ ἀπαντήσουμε καὶ τὰ «πεφωτισμένα ἔθνη τῆς Εὐρώπης», περιωσσότερες ἀπὸ μιὰ φορά, καὶ τὸν φωτισμὸ καὶ τὰ φῶτα κάθε τόσο. Ὁ κριτικὸς μὲ πολλὰς εὐστοχες παρατηρήσεις, ἀπὸ τίς ὁποῖες μερικές τοῦ ἔχει δανείσει ὁ Κοραῆς, κρίνει, κατακρίνει καὶ καταδικάζει τίς καινούριες ὑπερβολές τοῦ ἀρχαϊσμοῦ, ὅπως ἐκδηλώνεται στὰ πρόσφατα δημοσιεύματα τοῦ Δούκα καὶ τοῦ Γεωργιάδη. Γιὰ τὸν πρώτο, δὲν ἔχουμε τίποτε νὰ πούμε ἐδῶ ἢ πολεμική του ἔχει ἄλλο περιεχόμενο. Ἀλλὰ ὁ Γεωργιάδης, σὲ μιὰ μαχητικὴ του ἀπάντηση μᾶς δίνει τὴν εὐκαιρία νὰ διαπιστώσουμε πόσο πρόσφατοι καὶ μαλακοὶ εἶταν μερικοὶ ὄροι τοὺς ὁποῖους σήμερα θεωροῦμε ἀχρονούς μέσα στὴν γλωσσική μας ἱστορία, καὶ ἀπὸ πάντοτε κοινόχρηστους.

Ἡ ἀπάντηση δὲν παρουσιάζεται τώρα πιά σὲ πρόλογο, ἀλλὰ σὲ ἓνα τετρασέλιδο μικρὸ ἔντυπο, δημοσιευμένο πολὺ ἀργότερα, στὸ Παρίσι, τὸ 1812. Τὴν βρίσκουμε δεμένη μαζί μὲ τὸ καινούριο βιβλίο τοῦ Γεωργιάδη, γιὰ τὴν προφορά τῆς ἑλληνικῆς, πού δημοσιεύθηκε τὸν ἴδιο χρόνο, στὸ Παρίσι κι αὐτό. Ὁ Βασιλείου, ἀνάμεσα σὲ ἄλλα, εἶχε ἐλέγξει καὶ τοὺς ξενισμοὺς· δὲν διαφωνεῖ ὁ Γεωργιάδης, ἀλλὰ τὸν κατηγορεῖ ὅτι πέφτει κι ὁ ἴδιος στὸ λάθος αὐτό, καὶ γιὰ νὰ ἀποδείξει τὴν ὀρθότητα τῶν λεγομένων του, παίρνει παράδειγμα ἀκριβῶς τὰ φῶτα. «Ἡ νομίζει ὅτι ἔχει τὴν αὐτὴν σημασίαν καὶ τὸ πᾶν δώρημα τέλειον ἄνωθεν ἐστὶ καταβαῖνον ἐκ σοῦ τοῦ πατρὸς τῶν φώτων; Ποῖος τῶν ἡμετέρων, καὶ ὁπωσοῦν πεπαιδευμένος, δύναται νὰ καταλάβῃ καλῶς, ἂν δὲν γινώσκῃ τὴν σημασίαν τοῦ *Lumières* ἐκ τῆς γαλλικῆς; Ὅσον διὰ τὴν λαχανοπώλιδα, αὐτὴ καὶ θὰ γελάσῃ, νομίζουσα ὅτι ὀμιλεῖ περὶ τῆς παραμονῆς τῶν φώτων»³⁰.

Ὁ ἀγώνας θὰ συνεχισθεῖ: τὸν ἴδιο χρόνο δημοσιεύεται μιὰ ἐπιστολὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου Βασιλείου, πρὸς τὸν Ν. Β., δηλαδή τὸν Νεόφυτο Βάμβα, πού ζοῦσε τότε στὸ Παρίσι κοντὰ στὸν Κοραῆ· ἡ ἐπιστολὴ ἔχει θέμα τὴν τετρασέλιδη ἀνάρεση τοῦ Γεωργιάδη. Ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις θὰ ἀξιζε νὰ μελετηθεῖ τὸ σύντομο τοῦτο ἔργο τοῦ Βασιλείου: ἰδίως ἐκεῖνο πού ἐν-

διαφέρει εἶναι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο οἱ φίλοι τοῦ Κοραῆ κι ὁ Κοραῆς ὁ ἴδιος ὀργάνωναν τὴν ἀμυνα στὶς ἐπιθέσεις τῆς ἀντίπαλης ομάδας· ἐδῶ θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ μόνο ἡ ἀπολογία τοῦ Βασιλείου στὸ ζήτημα τῶν φώτων. «Τὸ αὐτὸ νομίζω ὅτι σημαίνει τὸ φῶτων εἰς τὰς φράσεις *διὰ δόσεις τῶν φώτων* καὶ *ἐπανάληψις τῶν φώτων*, καὶ εἰς τὴν *ἐκ σοῦ τοῦ πατρὸς τῶν φώτων*... Ἐξαιρουμένων τῶν ἐθελοκάκως, κατὰ σέ, ἀποκλειόντων τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὸ φῶς, ὄχι μόνον οἱ πεπαιδευμένοι, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπαίδευτοι, καὶ τῆς γαλλικῆς γλώσσης ἀνίδεοι, νοοῦσι βέβαια εἰς τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος περίστασιν τὴν μεταφορικὴν σημασίαν τῆς πολυσημάντου ἑλληνικῆς λέξεως *φῶτα*». Καὶ στρέφεται λίγο πιὸ κάτω πρὸς τὸν Γεωργιάδη πιά: «Τί δὲ νομίζεις ὁ φανταζόμενος ἀντίπους τῆς λαχανοπώλιδος, ὡς συγγραφεὺς καὶ μεταφραστῆς, ἀκούων *παραμονῆς τῶν φώτων*; Μήπως λαμπαδοφοροῦσι κατὰ τὴν ἐορτὴν ταύτην εἰς τὴν πατρίδα σου; Τί δὲ ὑποθέτεις ὅτι νοεῖ τις ταριχοπώλης, θαυμάζων τυχόν τὸν Γ. καὶ τὸν Δ., καὶ λέγων ὅτι εἶναι δύο μεγάλοι φωστῆρες τοῦ γένους; Μήπως ὑποθέτεις ὅτι δὲν προσάπτει τὴν γνώσιν σοφίας καὶ ἐπιστημῶν, ἀλλὰ νοεῖ δαδούχους τινάς;»³¹ Σήμερα, μετὰ τὴν δημοσίευση τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Κοραῆ, ξαναβρίσκουμε κι ἐδῶ πιστὴ τὴν ἠχώ τῶν λόγων του πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο Βασιλείου: «... ὅταν λέγῃ τις, βακάλης καθυπόθεσιν, ὅτι ὁ Δούκας εἶναι *φῶς τήρας* τί ἄλλο λέγει πλὴν ὅτι εἶναι σοφώτατος;»³² Ἀλλὰ τὰ γράμματα τοῦ Κοραῆ εἶχαν συχνὰ ἐμπιστευτικὸ χαρακτήρα.

Ἔτσι, ὕστερα, ἀπὸ τὸ θέμα τῆς Εὐρώπης, καὶ τὸ θέμα τῶν φώτων παρουσιαζόταν καὶ ἔπαιρνε μορφή μέσα στὸν κοραϊκὸ κύκλο. Εἶταν ὁ πιὸ ζωντανὸς καὶ ὁ πιὸ συνειδητὸς κύκλος μέσα σὲ μιὰ γενιὰ τῆς ὁποίας τὰ δύο ἄκρα, ἀδιαμόρφωτα ἀκόμη δὲν μποροῦσαν νὰ παρουσιάσουν ὀργανωμένο σύστημα πεποιθήσεων. Ἀπὸ ἐδῶ καὶ πέρα, ἡ Εὐρώπη, ἡ φωτισμένη Εὐρώπη, θὰ πάρει τὸ προβάδισμα μέσα σὲ μιὰ κοινωνία ἀκέρια, ἐστραμμένη πιά μὲ αὐτογνωσία καὶ ὀργανικά πρὸς τὴν ἀνακαίνιση. Λίγο ἀργότερα, στὰ 1816, ὁ Κοραῆς θὰ μπορεῖ νὰ γράψῃ μὲ καμάρι πὼς ὁ Λόγιος Ἐρμῆς, ὁ δικὸς του πιά, τοῦ Φαρμακίδη καὶ τοῦ Κοκκινάκη, ἀρχίζει «νὰ μυρίζῃ εὐρωπαϊκὴν μέθοδον». Εἶναι οἱ ἴδιοι, ἐπάνω κάτω, χρόνοι ὅπου ἔγραφε πὼς «ἔφθασε καὶ τῶν Γραικῶν ὁ καλὸς καιρὸς, καὶ ἔφθασε μὲ τόσην ὀρμὴν, ὥστε καμμία δύναμις ἀνθρώπινος δὲν εἶναι πλέον ἰκανὴ νὰ μᾶς ὀπισθοποδήσῃ».³³ Ἡ Ἑλλάδα ἀνήκει καὶ πάλι, ὄχι μόνον γεωγραφικά, ἀλλὰ καὶ πολιτιστικά στὴν Εὐρώπη. Ἄλλοι ὡς σήμερα θρηνοῦν γιὰ τὴν μετατόπιση αὐτὴν, κι ἄλλοι τὴν πιστεύουν σωτήρια γιὰ τὴν ἑ-

ξέλιξη τοῦ ἑλληνισμοῦ. Τὴν δική μας θέση δὲν ἔχουμε λόγο νὰ τὴν ἀναπτύξουμε τῶρα· γεγονός, πάντως, εἶναι ὅτι καλῶς ἢ κακῶς ὁ δρόμος ὅπως ἐχαράχθηκε ἀπὸ τὴν ἱστορία καὶ ἐπισημάνθηκε ἀπὸ προσωπικότητες σὰν τοῦ Κοραῆ, εἶταν ὁ μόνος ποῦ θὰ ἐπέτρεπε στὴν Ἑλλάδα νὰ ζήσει καὶ νὰ στερεωθεί μέσα στὴν χορεία τῶν ἔθνων.

Καὶ βέβαια, πολλά θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ προσάψει στὸν ἑλληνικὸ εὐρωπαϊσμό· ὅμως μία κατηγορία, ποῦ ἀκούσθηκε καὶ ἀκούγεται συχνά, πῶς τάχα ἐλαττώθηκε μὲ τὴν στρόφη αὐτὴν ὁ ἑλληνικὸς παλμός, εἶναι ἀδίκη· στὰ σημερινά χρόνια, καθὼς εἶναι ἀνιστόρητη γιὰ τὰ παλιότερα. Ἀπὸ τὰ τεκμήρια ὅσα θὰ εἶχε κανεὶς νὰ προσάγει γιὰ νὰ ἀναιρέσει τὴν πλάνη αὐτὴν, νομίζω πῶς ἕνα εἶναι τόσο σημαντικό, ὥστε νὰ ἀξίζει γιὰ κορωνίδα στὸ σημεῖμά μας. Εἶναι, βέβαια, σημαντικοῦ λογίου γνώμη, ἀλλὰ ἀξίζει ἐπίσης γιὰτι ἔχει παραμείνει ὡς τῶρα στὴν ἀφάνεια, καὶ γιὰτι σημαδεύει, λίγο πρὶν ἀπὸ τὸν Ἄγωνα τὴν ἐθνικὴ ἔξαψη καὶ τὴν ἀπαρχὴ τῶν πεποθησέων γιὰ περιούσιο προορισμὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἀναφέρωμιν στὸν Βενιαμὶν τὸν Λέσβιο, τοῦ ὁποῖου καὶ ὁ

προοδευτικὸς χαρακτήρας εἶναι γνωστός γιὰτι τοῦ ἐστοίχισε ἀκριβὰ στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, καὶ ὁ πατριωτισμὸς ἀναμφισβήτητα μαρτυρημένος ἀπὸ τὴν δράση του στὸν Ἄγωνα. Τὰ «Στοιχεῖα τῆς Μεταφυσικῆς», τὰ ὁποῖα ἐδημοσίευσε στὰ 1820, εἶναι ἀφιερωμένα στὸν Γεώργιο Σακελλάριο, τὸν πλούσιο καὶ εὐεργετικὸ Ἕλληνα τῆς Βιέννης. Ὁλος ὁ λόγος τοῦ Λέσβιου στὸ κείμενο τοῦτο, ἀποτελεῖ μιὰν ἐπίμονη ἔξαρση τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ συνάμα τῆς εὐρωπαϊκῆς παιδείας. «Ἡ φύσις», γράφει ἐκεῖ, «ἔθετο ὄρια εἰς τὰ πάθη τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων, πλὴν ὄχι καὶ εἰς τὰ τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Ἕλληνες δὲν ὑπόκειντε οὔτε τὸ πάλαι, οὔτε τὰ νῦν εἰς τοὺς νόμους τῆς φύσεως». Κι ἀκόμη, ἀλλοῦ μέσο στὸ βιβλίον διαβάζουμε, κοινὸ τόπο πλέον σ' ἐκεῖνα τὰ χρόνια, πῶς «ὑπῆρξαν οἱ Ἕλληνες ἐφευρεταί»²⁴ τῶν ἐπιστημῶν. Κατ' ἐξοχὴν ἐκεῖνοι ζητοῦσαν ἐπίμονα τὸ δυτικὸ φῶς, ὅσοι ἐπίστευαν μὲ τὸν Κοραῆ καὶ μὲ τὸν Λέσβιο ὅτι μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἐξασφάλιζαν τὴν ἐπιστροφή μιᾶς πατρικῆς κληρονομιάς στὸν τόπο, μιᾶς παρακαταθήκης ποῦ εἶχε μείνει καιρὸ στὰ χέρια τῆς Εὐρώπης χωρὶς νὰ πάψει νὰ εἶναι δική μας

Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

21. Σημειῶνω ἐλάχιστα ἀπὸ πολλὰ ποῦ βρῖσκει κανεὶς μέσα στὸ Ἐπιστολόγειο τοῦ Χρυσάνθου Νοταρᾶ (ἔκδ. Legrand, Παρίσι 1888): 1711 σ. 52, 1722 σ. 170, 1723 σ. 172, 1723 σ. 173. Τὴν ἴδια ἐποχὴ, γύρω στὰ 1730, ὁ Βασιλεὺς Βατάτζης καμαρώνει γιὰ μιὰ γεωγραφικὴ ἀνακάλυψή του:

Πρῶτος τὴν ἐφανερώσα ἐγὼ εἰς τὴν Εὐρώπην.
(π. Παρνασσός, Ε' 1881, 717).

22. Σημειῶνω ἀπὸ τὸ Ἐπιστολόγειο τοῦ Μαυροκορδάτου, ἔκδοση Θ. Λιβαδά, Τριέστι 1879: Σύσταση ταξιδιοῦ, 130· κίνδυνοι, 85· τοῖς γὰρ, 130· ὁδηγίες, 85.

23. Βλ. πρόχειρα ὀλόκληρο τὸ κείμενο στὸν Legrand, Bibliographie Hellénique, IH' αἰ., Α', Παρίσι 1918, 258.

24. Τωρινὲς λογαριασμένες· Κ. Θ. Δημαρᾶς, Ἡ γλωσσικὴ θεωρία τοῦ Δ. Καταρτζῆ, Ἀθήνα 1940, 219. Ἐὐπεπολιτισμένα· αὐτ. 208.

25. Σχολεῖον τῶν ντελικάτων ἐραστῶν, Ἀθήνα 1876, 42.

26. Πολυζώης Κοντός, Νεκρικοὶ Διάλογοι (Βιέννη 1793) 15.

27. Δὲν πηγαιν'. Ἐκδοση Γ. Π. Κρέμου, Λειψία 1870, στ. 502· καὶ στὴν Πό-

λη, αὐτ. στ. 529· καὶ παντοῦ, αὐτ. 531. Φανερὴ ἢ συσχέτιση μὲ τὶς lumières τῶν Γάλλων, στὴν ἴδια ἐποχὴ καὶ λίγο πρὶν.

28. Ὅρκος Σωτήριος. Κωνσταντινούπολι 1805, 5.

29. Κοραῆς, Ἐπιστολές, ἔκδοση Λαμαλά, Α' Ἀθήνα 1885, 523. Τὰ κείμενα ποῦ σχολιάζονται στὸ σημεῖο τοῦτο τῆς ἀλληλογραφίας δὲν ἔχουν ὡς τῶρα ἐλεγχθεῖ πιστεῦο πῶς εἶναι ἢ προκήρυξη τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης, ποῦ δημοσιεύθηκε τὸν ἐπόμενον χρόνο, ἀλλὰ τὴν ὁποῖα εἶχε στείλει πολὺ νωρίτερα ὁ Κοραῆς στοὺς Ζωσιμάδες μὲ τὴν φροντίδα τοῦ Βασιλείου.

30. Τὰ δύο βιβλία τοῦ Λευκία στὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἶναι: α) Ἰωάννου Δανιήλου Μεσγέρου, Ἰατροφιλοσοφικὴ Ἀνθρωπολογία μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ, μετὰ προσθήκης τινῶν ὑποσημειώσεων, ὑπὸ Ἀναστασίου Γεωργιάδου, δημοσιευμένο στὴν Βιέννη τὸ 1810, καί: β) Πραγματεῖα περὶ τῆς τῶν ἑλληνικῶν στοιχείων ἐκφωνήσεως ὑπὸ Ἀναστασίου Γεωργιάδου, δημοσιευμένο στὸ Παρίσι, ὅπου βρέθηκε ὁ συγγραφέας, τὸ 1812. Στὰ προλεγόμενα τοῦ πρώτου στόχος του, ἀνώνυμα, γίνεται

ιδίως ὁ Κούμας. Τὸ φυλλάδιο τοῦ Γεωργιάδη πτοφορεῖται Ἄναίρεσις, καὶ ἔχει στὸ τέλος τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα καὶ τὴν χρονία δὲν ἔχει περιληφθεῖ σὲ ὅλα τὰ ἀντίτυπα τοῦ βιβλίου, καὶ ὑπάρχει λόγος νὰ πιστεύουμε ὅτι ἐκυκλοφόρησε καὶ χωριστά. Ἡ φράση ἡ νομίξει... βρίσκεται στὴν τετάρτη καὶ τελευταία σελίδα τοῦ φυλλαδίου.

31. Ἀλέξανδρος Βασιλείου. π. Λόγος Ἐρμῆς, 1811, σ. 129 κ. ἔξ. Εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτ. 129. Περὶ φωτισμένα αὐτ. 130 κ.ά. Τὸ φυλλάδιο τοῦ Βασιλείου ἐπιγράφεται: Ἐπιστολὴ Ἀλεξάνδρου Βασιλείου πρὸς

N.. B.. εἰς Παρισίους. Ἐκ Βιέννης τὴν 29 Ἰουλίου 1812. Ξαναδημοσιεύεται μὲ σχολία δόκλῃρη στὴν Ἄναίρεση. Τὸ αὐτό νομίξω, αὐτ. 27.

32. Ὁταν λέγῃ τις. Κοραῆς, Ἐπιστολές, ἔκδοσις Δαμαλά, Β', Ἀθήνα, 1885, 330.

33. Νὰ μὴ ρίξῃ. Αὐτ. 578. Ἐφθασε καί. Αὐτ. Γ', Ἀθήνα, 1885]6, 627.

34. Ἡ φύσις. Στοιχεῖα τῆς Μεταφυσικῆς παρὰ Βενιαμὶν τοῦ Λεσβίου, Βιέννη 1820, δ'. Ἐφευρεταί. Αὐτ. θ'.

Κ. Θ. Δ.

ΤΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗ

ΣΥΝΤΥΧΑΙΝΩ

Συντυγχάνω στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ πάει νὰ πεῖ «συναπαντῶ, ἀνταμώνω, βρίσκω κάποιον, τυχαίνω ἢ συμβαίνω σὲ κάποιον» μὰ καὶ «μιλῶ μὲ κάποιον, κουβεντιάζω».

Στὴ δημοτικὴ αὐτὴ ἡ λέξη, περνώντας ἀπὸ τοὺς μέσους αἰῶνες, κράτησε μόνο τὴ δευτέρη σημασία. Τὸ λεξικὸ «τῆς καθ' ἡμᾶς ἑλληνικῆς διαλέκτου» τοῦ Σκαρλάτου Βυζαντίου (γ' ἔκδ. 1874) τὴν ἐρμηνεύει μὲ τὰ ρήματα «συνδιαλέγομαι, λόγους συμβάλλομαι, συλλαλέω, συνομιλέω, causer, converser, s'entretener». Ὁ καθηγητὴς Ν. Π. Ἀνδριώτης στὸ «Ἐτυμολογικὸ λεξικὸ τῆς κοινῆς Νεοελληνικῆς» μᾶς πληροφορεῖ πῶς τὸ συντυχαίνω εἶναι λέξη μεσαιωνικὴ ποὺ εἶχε τὴ σημασία τοῦ «μιλῶ» ὅπως καὶ σήμερα.

Μὲ αὐτὴ τὴ σημασία τὴ βρίσκουμε στὰ παλαιότερα νεοελληνικὰ κείμενα:

«...μὰ μ' ὄψην ἀλλαμένη
στρέφεται στὸ Ρωτόκριτο, κι' ἔτσι τοῦ συντυχαίνει».
(Ἐρωτόκρ. Α, 164)

«Ἐτότες ὁ Ρωτόκριτος τοῦ φίλου συντυχαίνει
ἀνὲ γρικᾶ λαβωματιά, πῶς βρίσκεται, πῶς πηαίνει».
(αὐτ. Α, 627 - 8)

«Βαβούρα κακοριζικιάς, λόγια θανατωμένα
ἐσυντυχαίναν τὰ κορμιά τὰ κακαποδομένα».
(αὐτ. Δ, 1087 - 8)

«Γιάντα σωπᾶς στὸν πόνο μου, γιάντα στὰ κλάηματά μου
δὲ συντυχαίνεις δυὸ μικρὰ λόγια σ' παρηγοριά μου;»
(Ἐρωφίλη Ε, 161 - 2)

«Κι' ἀνίσως καὶ ἀλλοιᾶς λογιῆς σοῦ συντυχαίνω τώρα
ἀπ' ὅ,τι σοῦ ἐμίλησα πρωτῆτερα μιὰν ὥρα...»
(Καταΐτης «Ἰφιγένεια» Β, 631 - 2)

*Ἐτσι πέρασε, φαίνεται, ἡ λέξη καὶ στὰ κοραϊκὰ δημοτικὰ (ποὺ πρέπει νὰ ὁμολογῆσουμε πῶς ἡ ψυχὴ τους εἶτανε πρὸ δημοτικῆ ἀπὸ τῆς δικῆς μας νεοελληνικῆς), ὅσο ποὺ ὁ κατακλυσμὸς τοῦ καθαρευουσιανισμοῦ τὴν πῆρε κι' αὐτὴν μαζὶ μὲ τόσα ἄλλα καὶ τὴ σκέπασε μὲ τίς λάσπες ποὺ ἄφησε τοῦτος στὴ γλωσσικὴ μας συνείδηση. Γιατὶ μ' αὐτὴ τὴ σημασία τὴ βρίσκουμε ἀκόμη στὰ πρῶτα χρόνια τοῦ περασμένου αἰῶνα. Ἐχω μπροστά μου μιὰ μετάφραση τῆς Καινῆς Διαθήκης, τυπωμένη τὸ 1836, στὴ Νέα